

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Т. М. Соценко

Херсонський державний університет, tatiana.sotsenko26.02@gmail.com

І. С. Попович

Херсонський державний університет, igorpopovych76@gmail.com

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими чи практичними завданнями. Дошкільне дитинство – надзвичайно важливий період розвитку людини. У дошкільному віці суттєвих змістових психологічних змін зазнає емоційно-вольова сфера дитини. Період дошкільного дитинства можна назвати віком пізнавальних емоцій, до яких відносяться: почуття здивування, зацікавлення, допитливість. Діяльність дітей, стосунки з дорослими й однолітками, реакції на нові обставини, ставлення до персонажів казок, розповідей – сповнені емоціями і почуттями, сподіваннями і очікуваннями [3], [5] що спонукають активно сприймати світ, стимулюють вплив на пізнавальні та інші психічні процеси, формують індивідуальне ставлення та сприйняття світу, мотивують їхні вчинки.

Експресивність є основною психофізіологічною особливістю дитячого віку. Її вікові зміни зумовлюють своєрідну поведінку дітей на різних етапах їх розвитку. Почуття у дошкільників стають глибшими, стійкішими, раціональнішими. Велике значення для нормального психічного розвитку і життєдіяльності має емоційне благополуччя, яке залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників. На перебудову психічних процесів, формування довільної поведінки впливає воля дитини [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Емоції впливають на всі психічні процеси, зокрема: сприйняття, відчуття, пам'ять, увагу, мислення, уяву, а також на вольові процеси. Тому проблема розвитку емоцій і волі, їх ролі у виникненні мотивів як регуляторів діяльності та поведінки дитини, є однією з найбільш важливих і складних проблем сучасної психолого-педагогічної науки.

Дослідження, присвячені вивченню емоційно-вольового розвитку особистості дитини дошкільного віку, проводилися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, і дослідниками (Г. М. Бреслав, В. К. Вилюнас, О. В. Запорожець, К. Е. Ізард, П. В. Симонов та ін.)

Вітчизняні дослідники (М. М. Амосов, П. К. Анохин, М. В. Антропова, А. І. Захаров, М. І. Кольцова, А. Д. Кошелева, Н. М. Матяш, Т. А. Павлова, Н. А. Степанова та ін.) пов'язують виникнення проблем в емоційно-вольовій сфері дитини з дефіцитом, насамперед, позитивних емоцій і вольового зусилля.

Отже, центральна психічна функція дошкільнят – емоційна. З одного боку, їм необхідні яскраві емоційні враження, а з іншого боку – ігри, вправи, які допомагають дітям навчитися керувати емоціями, виправляти і їх усвідомлювати. Якщо ця магістральна лінія розвитку – лінія розвитку емоцій – порушується, порушується і нормальний процес особистісного розвитку в цілому. Тому формування і корекцію недоліків емоційно-вольової сфери необхідно розглядати в якості однієї з найбільш важливих, пріоритетних завдань виховання, розвитку дитини. Реалізація специфічних вікових можливостей психічного розвитку відбувається завдяки участі дошкільнят у відповідних віку видах діяльності: грі, мовленнєвому спілкуванні, малюванні, конструюванні, музичній діяльності та ін.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити розвиток емоційно-вольової сфери дітей віком 5–6 років, загальної та логопедичної груп.

Виклад основного матеріалу. У діяльності, пізнанні навколишньої дійсності і себе, спілкуванні з дорослими й однолітками дитина переживає різноманітні емоції, почуття, простежується її ставлення до того, що її оточує, що з нею відбувається. Ці переживання утворюють сферу емоцій і почуттів, які є формою відображення дійсності, наслідком задоволення або незадоволення потреб. Вони виникають як засіб, що дає змогу живим організмам визначати біологічну значущість зовнішніх впливів і внутрішніх станів. Це – узагальнена чуттєва реакція у відповідь на сигнали, які зумовлюють зміни у фізіології

організму – у свідомості людини постають не образи предметів і явищ, а переживання.

Л. І. Божович вважає, що формування особистості не може характеризуватися незначним розвитком якої-небудь однієї її сторони – раціональної, вольової або емоційної. Особистість – це вища інтегрована система, а центром її розвитку є свідомість. Емоції, почуття значною мірою визначають ефективність навчання, а також беруть участь у становленні будь-якої творчої діяльності дитини, розвитку її мислення. Групу емоцій, почуттів, що супроводжує пізнавальну діяльність і забезпечує ефективність процесу пізнання, називають інтелектуальною [2].

Отже, для дітей віком 5–6 років характерні такі особливості емоційної сфери: підвищена чутливість, здатність глибоко і болісно переживати, емоційна нестабільність, відкритість вираження своїх переживань, поява рефлексії, схильність до афектів тощо.

Наше дослідження проводилося на базі Антонівського ясла-садка № 4 комбінованого типу з логопедичними групами. Експериментальну вибірку склали діти старшої загальної та старшої логопедичної груп, віком 5–6 років. Загальна кількість досліджуваних 30, 15 дітей старшої загальної групи та 15 дітей старшої логопедичної групи № 1.

Для досягнення мети були використані наступні методики: тест тривожності «Обери потрібне обличчя» (Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен).

Після проведення дослідження за допомогою тесту тривожності «Обери потрібне обличчя» проаналізовано та інтерпретовано отримані результати. Дані відповідей дітей старшої загальної групи наведені в табл. 1, а розподіл результатів, цієї ж групи зображений на рис. 1.

Таблиця 1

Розподіл результатів за тестом тривожності «Обери потрібне обличчя» (Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен)

№ з/п	Індекс тривожності (ІТ), %	ІТ дитина-дитина (ІТДД), %	ІТ дитина-дорослий (ІТД*Д), %	ІТ повсякденні дії (ІТПД), %

1	53,30	40,00	60,00	60,00
2	33,30	60,00	20,00	20,00
3	53,30	60,00	60,00	40,00
4	60,00	80,00	40,00	60,00
5	33,30	60,00	40,00	0,00
6	80,00	80,00	100,00	60,00
7	80,00	60,00	60,00	40,00
8	53,30	60,00	20,00	20,00
9	60,00	60,00	80,00	40,00
10	20,00	40,00	0,00	20,00
11	46,70	40,00	80,00	20,00
12	26,70	40,00	40,00	0,00
13	53,30	60,00	60,00	40,00
14	40,00	60,00	60,00	0,00
15	33,30	60,00	20,00	20,00
Сер. значення	48,40	57,30	44,60	29,30

Аналізування табл. 1 свідчить, що індекс тривожності у дітей старшої загальної групи володіє значеннями середнього рівня (48,40%). Емоційно-вольова сфера дітей є нестабільною і піддається впливам оточення. Емоційний стан дітей часто змінюється, у них виникають труднощі з контролем своїх емоцій і почуттів.

Рис. 1. Розподіл показників за тестом тривожності «Обери потрібне обличчя» старшої загальної групи

Результати модифікованого тесту за шкалою IT володіють середніми значеннями – 48,80%. Результати за шкалою ITD*Д (індекс тривожності дитина-дорослий) знаходиться на середньому рівні – 44,60%. Це свідчить про те, що батькам потрібно більше часу приділяти своїм дітям, так як в них рівень первинної соціалізації є недостатньо розвиненим. Первинна соціалізація дуже важлива для дитини, оскільки вона є основою для всього подальшого процесу соціалізації.

Найбільше значення в соціалізації у суспільстві грає сім'я, яка формує соціальний базис. Метою агента первинної соціалізації, такого як сім'я, виступає формування у дитини мотивації на прихильність до інших людей, яка простежується в довірі, слухняності, бажанні робити їм приємне і добре.

За шкалою ІТДД (індекс тривожності дитина-дитина), результати знаходяться на високому рівні 57,30%, що свідчить про те, що рівень вторинної соціалізації дитини у новому середовищі: вміння взаємодіяти (гратися) з однолітками, ділитися іграшками, вирішувати конфлікти між собою – достатньо розвинутий.

За шкалою ІТПД (індекс тривожності та повсякденні дії) був отриманий результат 29,30% – середній рівень, що характеризує рівень впевненості дитини у своїх силах.

Аналізування табл. 2 показує, що індекс тривожності у дітей старшої логопедичної групи № 1 знаходиться на середньому рівні (49,30%), згідно з середнім значенням.

Таблиця 2

Розподіл результатів за тестом тривожності «Обери потрібне обличчя» (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен)

№ з/п	Індекс тривожності (ІТ), %	ІТ дитина-дитина (ІТДД), %	ІТ дитина-дорослий (ІТД*Д), %	ІТ повсякденні дії (ІТПД), %
1	60	100,00	40,00	40,00
2	46,70	40,00	60,00	40,00
3	33,30	40,00	40,00	20,00
4	53,30	60,00	60,00	100,00
5	73,30	80,00	40,00	0,00
6	33,30	40,00	60,00	40,00
7	66,70	60,00	40,00	100,00
8	33,30	40,00	60,00	0,00
9	53,30	60,00	60,00	40,00
10	46,70	60,00	60,00	20,00
11	46,70	80,00	20,00	40,00
12	46,70	100,00	40,00	0,00
13	46,70	40,00	60,00	40,00
14	20,00	40,00	0,00	20,00
15	80,00	80,00	60,00	100,00
Сер. значення	49,30	61,30	46,70	40,00

Емоційно-вольова сфера дітей є нестабільною і піддається впливу оточення. Емоційний стан дітей часто змінюється, у них виникають труднощі з контролем своїх емоцій і почуттів.

Рис. 2. Розподіл показників за тестом тривожності «Обери потрібне обличчя»

Результати модифікованого тесту по шкалі IT (індекс тривожності) знаходиться на середньому рівні – 49,30%. Це вказує на те, що необхідно звернути увагу на особливості особистості дитини та її оточення. Результати за шкалою ITD*Д (індекс тривожності дитина-дорослий) знаходяться на середньому рівні – 46,70%. Це свідчить про те, що батькам потрібно більше часу приділяти своїм дітям, так як в них ступінь первинної соціалізації є недостатньо розвиненим. Первинна соціалізація дуже важлива для дитини, оскільки вона є ключовою для подальшого процесу соціалізації.

За шкалою ITDD (індекс тривожності дитина-дитина) результати знаходяться на високому рівні 61,30%. Це свідчить про те, що рівень вторинної соціалізації дитини у новому середовищі: вміння дитини взаємодіяти (гратися) з однолітками, ділитися іграшками, вирішувати конфлікти між собою – достатньо розвинутий.

За шкалою ITPD (індекс тривожності та повсякденні дії) був отриманий результат 40,00% – середній рівень. Характеризує рівень впевненості дитини у своїх силах, враховувати її очікування та сподівання [4], [5].

Отже, після обробки результатів та їх інтерпретації нами було виявлено, що у дітей старшої загальної групи індекс тривожності має середні значення показників (48,40%), та в старшій логопедичній групі № 1 також рівень

тривожності має середні значення показників (49,30%). Це свідчить про те, що у дітей емоційно-вольова сфера є нестабільною до стресогенів оточення, їм потрібна підтримка дорослих. Батькам необхідно звернути увагу на методи виховання дітей та знизити вплив стресогенів на їх психіку.

Висновки. З метою розвитку емоційної сфери необхідно передбачити гармонійне виховання різних почуттів та емоцій, а також формувати у дитини необхідні навички в керуванні своїми почуттями і емоціями, зокрема: гнівом, занепокоєнням, страхом, провинною, соромом, співчуттям, жалістю, емпатією, гордістю, шляхетністю, любов'ю та ін.; вчити дитину розуміти свої емоційні стани і причини, що їх породжують. З емоційним благополуччям дитини пов'язана її самооцінка, оцінка своїх здібностей, моральних якостей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельничук І. В. Особливості емоційного розвитку дітей різного віку та статі : І. В. Мельничук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського Зб. наук. пр. – 2002. – № 11–12. – С. 149–154.
2. Мінаєва В. М. Розвиток емоцій дошкільнят. Заняття, ігри : посіб. для практ. прац. дошк. уст. / В. М. Мінаєва. – М.: Аркто, 2009.– С. 56–79.
3. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці / І. С. Попович // Практична психологія та соціальна робота. – К., 2005. – № 5. – С. 8–13.
4. Попович І. С. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості : монографія / І. С. Попович. – Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. – 504 с.
5. Popovych I. S. Social expectations in primary school age / I. S. Popovych // Proceedings of the 2nd International Academic Congress «Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa», 27 Sept. 2014, USA, New-York. – Vol. II, «Columbia Press». – New-York, 2014. – P. 176–180. [In Ukrainian].